

TERMINOLOŠKE SMERNICE ZA JAVNO UPRAVO

Republika Slovenija
Ministrstvo za digitalno preobrazbo

April 2023

Kazalo

1	Uvod	4
2	Namen	4
3	Opredelitev izrazov	4
4	Usklajena uporaba terminologije v praksi	6
4.1	Uporaba referenčnih terminoloških virov	6
4.1.1	Usmeritve pri uporabi terminoloških virov, ki niso na seznamu referenčnih terminoloških virov	6
4.2	Postopek definiranja novega termina v primeru, ko termina ni v obstoječih referenčnih terminoloških virih.....	6
5	Usmeritve pri ustvarjanju terminologije (Gajšek, 2022)	7
5.1	Definiranje pojmov	7
5.2	Terminološka načela	8
5.2.1	Glavna terminološka načela	8
5.2.2	Druga terminološka načela.....	9
5.2.3	Jezikovno-semantična načela (prizadevanje za jasno izražanje v domačem jeziku) 10	
5.2.4	Splošna pravila pri upoštevanju terminoloških načel.....	10
5.2.5	Uporaba terminoloških načel kot meril za izbiro najustreznejšega termina.....	10
5.3	Terminološki dogovor	10
5.4	Nadomeščanje tujk s slovenskimi izrazi in prevzemanje tujejezičnih izrazov s prilagajanjem slovenskemu jezikovnemu izročilu	11
5.5	Odkloni od pravopisne norme v terminologiji.....	11
5.6	Sinonimija v terminologiji	11
5.6.1	Terminološke variacije (več jezikovnih poimenovanj)	12
5.7	Termini v splošnih slovarjih	12
5.8	Odgovori na vprašanja pri ustvarjanju terminologije.....	12
6	Kontaktne podatki	12
7	Priloge.....	12
8	Literatura in viri	12

Zgodovina verzij

Datum	Verzija	Spremembe
8. 2. 2023	v 1.0.0	
25. 04. 2023	v 1.0.1	<ul style="list-style-type: none">• Sprememba elektronskih naslovov.• Navedba vira.

1 Uvod

Terminologija (strokovno izrazje) je pomemben del besednega zaklada vsakega jezika. Urejena in usklajena terminologija je tudi pot do znanja, je gibalno sodobne družbe.

Na terminologijo vplivajo družbenopolitične razmere, v katerih živi določena jezikovna skupnost. Odprtost družbe s prostim pretokom blaga, storitev in kapitala je sicer pozitivna za gospodarstvo, vendar negativna za manjše jezike, med katere spada slovenščina. Slovenščina je državni jezik od leta 1991 in jezik mednarodnega sporazumevanja na ravni EU. Vendar nekatera dejstva kažejo, da položaj slovenskega jezika in slovenske terminologije ni samoumeven (kakor kažejo na primer neslovenska poimenovanja trgovin in podjetij, članki z množico angleških pojasnil v oklepajih, izgubljena področja v strokah, ki ne razvijajo strokovnega izrazja v slovenskem jeziku, in podobno).

Poleg pomanjkanja terminologije v slovenskem jeziku je težava tudi neenotna raba terminov. Ta lahko občutno vpliva na učinkovitost dela javne uprave, v določenih primerih pa tudi na pravno varnost. Med posledicami so lahko nedoslednost pri izkazovanju in razumevanju podatkov, težave pri komunikaciji med institucijami, neučinkovita uporaba informacijskih virov, težave pri vzpostavljanju skupnih storitev, nedoločenost in nejasnost predpisov in podobno. Enotno razumevanje terminov ter njihova dosledna ali pravilna raba sta še posebej pomembna zaradi čedalje intenzivnejše informatizacije procesov in vzpostavljanja sistemov za medresorsko povezovanje, pa tudi za pravno jasnost in nedvoumnost.

2 Namen

Namen terminoloških smernic je zagotavljanje urejene in usklajene terminologije na področju javne uprave. Ta bo med drugim omogočala:

- učinkovito strokovno komunikacijo med organi javne uprave,
- učinkovito zagotavljanje medresorskih digitalnih storitev,
- učinkovito uporabo informacijskih virov,
- doslednost pri izkazovanju in razumevanju podatkov,
- učinkovito strojno berljivost podatkov,
- itd.

Aktivnosti za zagotavljanje urejene in usklajene terminologije oziroma semantične interoperabilnosti so del širših prizadevanj za zagotavljanje interoperabilnosti v javni upravi. Slednjo poleg semantične tvorijo še pravna, organizacijska in tehnična raven interoperabilnosti.

3 Opredelitev izrazov

Termin: Termin je strokovni izraz, vezan na določeno stroko. Je specialni leksem knjižnega jezika, jezikovno poimenovanje za specializirane pojme v strokah. Poimenujejo entitete, pojave, lastnosti in razmerja. Je brez konotativne vrednosti.

Značilnosti terminov so izrazna ustaljenost, pomensko jasna opredelitev in zamejenost, kar pomeni, da jih ni mogoče poljubno zamenjevati z drugimi izrazi. Primarna je pisna raba, saj se v govorni komunikaciji večinoma uporabljajo manj sistematično, pomensko manj natančno, več je tudi različic.

Z jezikvosistemskega vidika se termini in leksemi ne razlikujejo, a vendar so med njimi nekatere razlike:

1. Termini označujejo le pojme, ki se nanašajo na določeno strokovno področje.
2. Termine uporabljajo le strokovnjaki pri strokovnem sporazumevanju (razen kadar preidejo v splošno leksiko).
3. Termini so neodvisni od sobesedila.
4. Termini so večinoma samostalniki in samostalniške besedne zveze (92 odstotkov), redko glagoli (7 odstotkov), ostalo so pridevniki in prislovi.

5. Termini so (naj bi bili) enopomenski.
6. Termini lahko vsebujejo tudi numerične znake, simbole, pogosti so kratični termini.
7. Pisna oblika termina ima prednost pred govorno.

Terminografija: Terminografija je izdelava terminoloških slovarjev, pri čemer je ena temeljnih lastnosti nastajanja terminologije ta, da mora biti plod dogovora med strokovnjaki. Dobra terminologija je delo skupine, sestavljene iz strokovnjakov določene stroke in jezikoslovcev. V času globalizacije ne pomeni zaletavega prevzemanja in uveljavljanja angleških izrazov in kratic ali individualnih odločitev.

Za terminološke podatkovne zbirke se običajno uporablja izraz upravljanje terminologije, in ne terminografija.

Terminologija: Terminologija je strokovno izrazje, vezano na pojmovni svet strok. Je veda, ki se ukvarja s preučevanjem in urejanjem izrazja posameznih strokovnih področij; ukvarja se s strokovnimi izrazi strokovnih jezikov. Izrazje določa, ureja in standardizira ter s tem prispeva k izogibanju strokovnim sporazumevalnim prazninam, saj naj bi imelo vsako strokovno področje svojo standardizirano in usklajeno terminologijo. Njen pomen se večja s hitrim razvojem znanosti in tehnologije na vseh področjih.

Leksem: Leksem je poimenovalna enota jezikovnega sistema, ki zajema besedo in besedno zvezo. Določen je s poimenovanjem predmetnosti (denotat). S stališča zgradbe je nadpomenka za besedo, ker zajema tudi besedne zveze.

Terminologizacija: je proces, ko izraz iz splošne leksike preide v strokovni jezik, torej leksem postane termin. Širša terminologizacija pomeni širitev terminološke rabe že uveljavljenega termina na druga strokovna področja (primer: termin virus je iz medicinske terminologije prišel v računalniško terminologijo). Termin z isto izrazno podobo se lahko pojavi v različnih, nesorodnih strokah, kar še posebej velja za termine, ki so s terminologizacijo nastali iz splošne leksike (primer: otrok v SSKJ (deček ali deklica v prvih letih življenja) in pravu (družinsko pravo = oseba do 18. leta, sopomenka = mladoletnik), v kazenskem pravu = mladoletni prestopnik do 14. leta).

Determinologizacija: je proces, pri katerem izraz iz znanstvenih besedil oziroma znanstvene leksike prehaja v besedila, namenjena širšemu krogu uporabnikov, oziroma v splošno leksiko, zlasti v besedila množičnih medijev. Spremeni se naslovnik besedila, ki ni več nujno strokovnjak, ampak laik. Termin, ki je v pojmovnem sistemu določene stroke prvotno zelo natančno opredeljen, pomensko postopno „slabi“ in se začne uporabljati bolj ohlapno, lahko pa se njegov pomen tudi popolnoma spremeni.

Determinologizacija poteka kot stopenjski proces:

1. Postopno posploševanje termina v nekakšen poltermin.
2. Raba termina v neterminološkem kontekstu.
3. Nastanek novih pomenskih odtenkov.
4. Nastanek novih pomenov.

Terminološka intervencija: Terminološka intervencija pomeni zamenjavo uveljavljenega, ustaljenega termina z drugim. Biti mora dobro utemeljena in z njo morajo soglašati strokovnjaki. Pomembno je, da je pravočasna.

Primer uspešne intervencije: olivno/oljčno olje.

Terminološki dogovor: Terminološki dogovor je osnovni mehanizem pri oblikovanju terminologije; je konsenz strokovnjakov posameznega področja in jezikoslovcev. Je nujno potreben pri oblikovanju

terminologije in terminografskem delu, tj. izdelavi terminoloških slovarjev različnih strok. Terminološki dogovor je nujen za usklajeno terminologijo. Je eden najpomembnejših mehanizmov v terminološki vedi, saj omogoča lažje in učinkovitejše sporazumevanje. Pri terminološkem dogovoru so v pomoč terminološka načela.

Ločimo implicitni in eksplicitni terminološki dogovor. Implicitni terminološki dogovor pomeni, da se med več različnimi poimenovanji v rabi uveljavi eno poimenovanje, ki je pogostejše, in sčasoma izrine druga poimenovanja. Eksplicitni terminološki dogovor je dogovor dovolj velike skupine ustreznih strokovnjakov, da je odločitev mogoče šteti za konsenz stroke.

4 Usklajena uporaba terminologije v praksi

4.1 Uporaba referenčnih terminoloških virov

V javni upravi je nedosledna in neustrezna raba terminologije dokaj pogosta. Vendar razlog za to največkrat ni v pomanjkanju terminoloških virov, temveč predvsem v njihovi neenotni in neuskklajeni uporabi. Zato mora biti prvi korak pri obravnavi terminološkega vprašanja pregled obstoječih terminoloških virov. S ciljem zagotavljanja uporabe enotne terminologije v javni upravi je bil oblikovan urejeni seznam terminoloških virov, ki naj bi se primarno uporabljali. Ti viri dosegajo ustrežno raven kakovosti in medsebojne usklajenosti.

Pomena oziroma definicije pojma ne določa samo termin, temveč tudi njegovo področje uporabe. Referenčni terminološki vir je zato treba izbrati glede na področje, na katerem termin uporabljamo. Enak termin ima namreč lahko na različnih področjih različen pomen. SSKJ bi tako uporabili v primerih terminov na splošni ravni. Če pa bi rabili isti termin v drugem, strokovnem kontekstu, bi uporabili vir, ki pojem bolj določno in podrobno definira v tem kontekstu (primer termina »otrok«, ki je v SSKJ opredeljen na splošno, v kazenskem in civilnem pravu pa specifično).

Ker v nekaterih primerih lahko prihaja do delnega prekrivanja posameznih terminoloških virov, so ti razdeljeni po področjih in v okviru področij hierarhično urejeni. Če je isti pojem opisan v več terminoloških virih, se prednostno uporabi hierarhično višji vir.

Postopno se bodo na seznam dodajali tudi drugi ustrezní terminološki viri.

Seznam referenčnih terminoloških virov je v Prilogi 1.

4.1.1 Usmeritve pri uporabi terminoloških virov, ki niso na seznamu referenčnih terminoloških virov

V primeru, ko so na nekem področju na voljo samo nekatere terminološki viri, je priporočljivo, da se teh ne uporablja. V tem primeru je priporočljivo izpeljati ustrezen postopek definiranja novega termina, ki je opisan v teh smernicah.

4.2 Postopek definiranja novega termina v primeru, ko termina ni v obstoječih referenčnih terminoloških virih

Če iskanega pojma ni v nobenem referenčnem ali drugem kakovostnem terminološkem viru, je treba izpeljati ustrezen postopek definiranja novega pojma oziroma termina zanj. Pri tem se lahko, če ustrezajo področju novega termina, uporabijo naslednji postopki:

Splošna terminologija:

- Postopek v okviru Terminološke svetovalnice Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU; Definicije terminov naj čim bolj razumljivo in natančno pripravijo strokovnjaki za konkretno

področje (npr. farmacevti za farmacijo, pravniki za pravo, geografi za geografijo itd.). Nato je potrebno ravnati v skladu z navodili na spletni strani [Terminološka svetovalnica | ZRC SAZU \(zrc-sazu.si\)](http://Terminološka_svetovalnica_|_ZRC_SAZU_(zrc-sazu.si)).

Terminologija s področja javne uprave:

- Postopek v okviru Sektorja za prevajanje Generalnega sekretariata Vlade Republike Slovenije; Definicije terminov naj čim bolj razumljivo in natančno pripravijo strokovnjaki za konkretno področje. Predlog termina naj nato skupaj z definicijo posredujejo na naslov elektronske pošte terminologija.ju@gov.si.

Terminologija s področja informatike:

- Postopek v okviru Društva za informatiko (Islovar); V primeru potrebe po definiranju novega termina s področja informatike, ravnajte v skladu z navodili na spletni strani www.islovar.org/islovar/navodila-urednikom.

Te postopke je mogoče uporabiti tudi v primeru nejasnosti pri uporabi terminov, ki so že uvrščeni v referenčne terminološke vire.

Novi pojmi, ki bodo definirani v okviru teh postopkov, bodo največkrat samodejno uvrščeni v referenčne vire in takoj na voljo vsem uporabnikom. S tem bosta preprečena podvajanje in neenotna raba novih terminov.

V postopku oblikovanja novega termina je treba zagotoviti tudi sodelovanje pristojnega vsebinskega skrbnika. Če organ, pri katerem je nastala potreba po definiranju novega termina, ugotovi, da vsebinsko zanj ni pristojen, naj naveže stik s pristojnim področnim organom (na primer z ministrstvom za okolje in prostor za terminologijo s področja prostorskih podatkov).

Uporabniki iz javne uprave lahko ob določenih terminoloških vprašanjih navežejo stik tudi s terminološko delovno skupino (TDS), katere kontaktni podatki so na koncu tega dokumenta, in sicer:

- pri zahtevnejših primerih določitve definicije pojma,
- pri zahtevnejših primerih določitve vsebinske pristojnosti,
- kadar je potrebno medresorsko usklajevanje,
- v primeru potrebe po ustvarjanju novih terminov na področjih, ki jih ne pokrivajo postopki v okviru ZRC SAZU, Sektorja za prevajanje Generalnega sekretariata Vlade Republike Slovenije ali Društva za informatiko (Islovar),
- Ko je potrebna pomoč pri uporabi postopkov za definiranje novih terminov v okviru ZRC SAZU, Sektorja za prevajanje Generalnega sekretariata Vlade Republike Slovenije ali Društva za informatiko (Islovar).
- v drugih primerih.

5 Usmeritve pri ustvarjanju terminologije (Gajšek, 2022)

5.1 Definiranje pojmov

Ena glavnih nalog v terminologiji je definiranje pojma. Treba je ločiti med definicijo (= opredelitvijo) in razlago, čeprav se izraza ne uporabljata dosledno razločevalno. Razlaga je primerna za enciklopedije, za terminološke potrebe pa ne.

Pri pisanju definicij je treba upoštevati naslednja praktična priporočila:

1. Definicija naj bo kratka in naj uvršča pojem v pojmovni sistem stroke.
2. Treba jo je prilagoditi uporabniku, kar pomeni, da ne sme biti presplošna (če se preveč približa razlagi v splošnem slovarju, se je treba vprašati, ali sploh gre za termin).
3. Termini, ki so uporabljeni v definiciji, morajo biti prav tako opredeljeni v okviru iste publikacije.
4. Če se uporablja za en pojem več terminov, mora biti v definiciji uporabljen prednostni termin.
5. Ustrezno oblikovana definicija in termin naj bi bila v besedilu zamenljiva.
6. Definicija in termin morata pripadati isti besedni vrsti; začne se z malo začetnico, na koncu ni pike, neprimerni (odvečni) začetki definicij so: pomeni ..., izraz za ..., je termin, ki se uporablja za ..., je pojem, ki označuje ..., in podobno.
7. Napisana mora biti v knjižnem jeziku brez žargonskih izrazov.
8. Definicijo je treba pridobiti iz zanesljivih virov, priporočljivo je navesti vir.
9. Grafično gradivo ne more nadomestiti definicije, lahko pa jo dopolni.
10. Definicijo naj obvezno pregleda področni strokovnjak.

Najpogostejše napake pri definiranju pojmov so:

1. Krožne definicije (= pojem A je definiran s pojmom B in obratno).
2. Nikalne definicije, ki opisujejo, kaj pojem ni, namesto tega, kaj pojem je.
3. Nepopolne definicije, ki so bodisi preširoke s premalo razločevalnih značilnosti, bodisi preozke (navajanje preveč specifičnih značilnosti).
4. Definicije, ki uporabljajo enake ali skoraj enake besede, ki označujejo pojem.

5.2 Terminološka načela

Terminološka načela so orodje za doseganje terminološkega dogovora, katerega namen je kompromis med različnimi mnenji različnih strokovnjakov, in za izbiro najustrežnejšega termina izmed predlaganih. Načela so izpeljana iz teoretičnih podlag o značilnostih terminov, nekateri jih enačijo z lastnostmi terminov.

5.2.1 Glavna terminološka načela

Glavna terminološka načela so:

1. načelo ustaljenosti,
2. načelo gospodarnosti,
3. načelo jezikovnosistemske ustreznosti,
4. načelo jezikovnokulturne ustreznosti.

Načelo ustaljenosti je v terminologiji pomembno načelo, ker zagotavlja stabilnost terminološkega sistema. Uporabimo ga zlasti v primerih, ko se za isti pojem uporabljata dva različna termina ali se uporablja celo več terminov in je treba med njimi izbrati prednostnega. Po tem načelu ima prednost tisti, ki se najpogosteje uporablja, kar pomeni, da ga je strokovna skupnost že sprejela – gre za implicitni terminološki dogovor, ki ga v terminološkem slovarju avtorji le potrdijo. Vendar presoja o ustaljenosti ne pomeni le preverjanja podatkov v posameznem specializiranem korpusu, temveč je treba preveriti, v koliko različnih virih se posamezni termin pojavlja. Na nekaterih strokovnih področjih je namreč tako malo strokovnjakov, ki pišejo o posameznih specializiranih temah, da je mogoče, da določen termin uporablja en sam strokovnjak oziroma en sam strokovnjak bistveno prispeva k njegovi večji pogostosti. Zato izbira prednostnega termina ne sme biti mehanična.

Načelo gospodarnosti je povezano z dolžino terminov, ki so po obliki lahko enobesedni in večbesedni. Prednost imajo krajši oziroma enobesedni termini pred daljšimi oziroma večbesednimi. Najpogostejša oblika večbesednega termina v slovenščini je besedna zveza z levim pridevniškim prilastkom in samostalniškim jedrom. Vendar pa v terminologiji obstajajo tudi dolgi opisni termini, ki pa so nedvomno

manj funkcionalni od krajših. Ti termini so pogosto opredeljeni z razlago (ne pa definicijo!), kar ni ustrezno, saj naj bi bil termin oznaka pojma, ne pa njegov opis. Opisni termini so manj primerni tudi zato, ker običajno obstajajo v več različicah, različice istega poimenovanja pa so v terminologiji načeloma nezaželene.

Načelo jezikovnosistemske ustreznosti določa, da mora biti termin v skladu z jezikovnim sistemom jezika. Termini so namreč del jezika in vpetost v jezikovni sistem omogoča učinkovito sporazumevanje. Tudi pri navidezno samo jezikovnih vprašanjih, kakor sta na primer podrednost in prirednost, je potrebno poznavanje pojma, torej tudi sodelovanje področnih strokovnjakov. Pri različnih možnostih zapisov, ki lahko spremenijo pomen, kakor na primer: ruralno-urbani, ruralnourbani, ruralno urbani, ruralno – urbani, ruralno urbani, ruralno urbani, lahko pomen določi le področni strokovnjak, pravilni zapis v skladu s pomenom pa jezikoslovec. V skladu s pravopisnimi pravili priredne zloženke pišemo z vezajem, podredne pa skupaj. Termin zapisujemo v skladu s pravopisno normo tudi takrat, ko je v rabi pogostejši normativno neustrezní zapis (UV sevanje, UV-sevanje).

Načelo jezikovnokulturne ustreznosti pomeni dajanje prednosti terminom domačega izvora pred termini tujega izvora, torej imajo domače besede prednost pred tujimi. Za nekatere (na primer Janeza Dularja) je to najpomembnejša tema vsega terminološkega jezikovnega načrtovanja in delovanja. Treba je podpirati izvorno slovensko terminologijo, zlasti pri novih poimenovanjih. Pri uveljavljenih izrazih pa mora terminološko intervencijo podpirati stroka.

5.2.2 Druga terminološka načela

Druga terminološka načela so:

1. Termini grško-latinskega izvora imajo prednost pred prevzetimi iz sodobnih jezikov.
2. Prednost imajo v stroki bolj sprejeti termini.
3. Prednost imajo termini, iz katerih je mogoče delati tvorjenke (= derivacijska lastnost terminov).
4. Izogibati se je treba večpomenskosti termina.
5. Termina ni dovoljeno zamenjati brez utemeljenega razloga.
6. Prednost imajo termini, ki ustrezajo pojmovnemu sistemu stroke.
7. Neodvisnost terminov (od znotrajbesedilnih in pragmatičnih okoliščin, sobesedila).
8. Nespremenljivost terminov.
9. Odsotnost konotativnega (= sooznačevalnega) pomena.
10. Nefunkcionalnost stilistične razsežnosti terminov.
11. Pomenska predvidljivost.
12. Derivacijska lastnost terminov.
13. Večinskost samostalniške leksike: termini so oblikoslovno večinoma samostalniki. Lahko so tudi glagoli, pridevniki in prislovi, izjemoma celo medmeti (na primer v gledališki terminologiji „bis“).
14. Pojemovno načelo: Termini so jezikovna poimenovanja pojmov. Pojem je miselna predstava, ki se oblikuje v miselnem procesu in predstavlja materialno predmetnost, ki je lahko realna ali namišljena. Je konfiguracija znanja. Da neki pojem prepoznamo in z jezikom opredelimo, je potreben posredni jezikovni znak, tj. termin. Pojmi so nekakšni agregati človeških spoznanj in védenja. Niso izolirane enote, temveč se med seboj povezujejo in tvorijo odnose, torej je terminološka leksika sistemska, kar pomeni, da je urejena celota medsebojno povezanih pojmov in njihovih poimenovanj. Ideal je: en pojem = en termin = eno poimenovanje.
15. Načelo enoznačnosti: Leksemi kot poimenovalne enote splošnega jezika imajo več možnih pomenov, nasprotno pa se za termine pričakuje, da natančno in nedvoumno izražajo določeno vsebino, kar se uresničuje z enopomenskostjo in izogibanjem sopomenskosti. V splošnem jeziku je pomenska variantnost celo zaželena, v strokovnem jeziku pa je prednostna naloga učinkovito in nedvoumno izražanje.

Nedvoumnost v izražanju zahteva monosemijo (= enoznačnost) in hkrati mononimijo (= enopomenskost). Vsakemu pojmu naj bi ustrezal en sam termin ter vsakemu terminu en sam pojem. V praksi seveda ni zmeraj tako. Vendar se termini, ki označujejo isti pojem, v terminologiji ne obravnavajo kot sinonimi, ker vsak pojem označuje svojo miselno enoto, temveč kot različna, na isti pojem nanašajoča se poimenovanja. Vendar obstoj več vzporednih poimenovanj za isti

pojmem načeloma ni zaželen, ker lahko povzroči nejasnosti v strokovni komunikaciji. Resničnost je seveda drugačna od ideala, saj so terminološke variacije neizogiben pojav.

5.2.3 Jezikovno-semantična načela (prizadevanje za jasno izražanje v domačem jeziku)

Jezikovno-semantična načela so:

- Vsak izraz mora imeti natančno določena pomen in pomenski obseg.
- Izrazje mora biti čim bolj ustaljeno, v stroki uveljavljeni izrazi naj se oblikovno in pomensko spreminjajo le iz utemeljenih razlogov.
- Pri uvajanju izrazov za nova dognanja je treba izrazje iz tujih jezikov sprejemati kritično in s premislekom.
- Izogibati se je treba prevzemanju iz tujih jezikov, ki se podomačijo le v izgovoru in/ali zapisu (kar je sicer pri jezikovno nekritičnih strokovnjakih pogosto).
- Namesto nekritičnega prevzemanja tujk je treba z domačimi besedotvornimi postopki ustvariti nove izraze ali že obstoječim pripisati nov pomen.

5.2.4 Splošna pravila pri upoštevanju terminoloških načel

Splošna pravila pri upoštevanju terminoloških načel so:

- Za vsa terminološka načela velja, da posamezno načelo upoštevamo v kombinaciji z drugimi načeli in za vsak termin posebej.
- Nobeno terminološko načelo ni avtomatično prednostno in absolutno.
- Nekatera terminološka načela se lahko izključujejo.
- Treba je iskati ravnotežje med glavnimi terminološkimi načeli (ustaljenostjo, gospodarnostjo ter jezikovnosistemsko in jezikovnokulturno ustreznostjo).
- Nujno je sodelovanje jezikoslovcev, po možnosti specializiranih za terminologijo, in znanje kompetentnih področnih strokovnjakov.
- Pojma brez poznavanja vsebine ne moremo ustrezno poimenovati.

5.2.5 Uporaba terminoloških načel kot meril za izbiro najustreznejšega termina

Kakor načel ne uporabljamo mehanično, prav tako izbira prednostnega termina ne sme biti mehanična. Nekatera načela so nasprotujoča in se je treba odločiti, katero terminološko načelo bo v konkretnem primeru imelo prednost. Pri trku dveh nasprotujočih načel se je vedno treba odločati na podlagi konkretnega primera, kar pomeni, da terminološka načela niso avtomatično prednostna, ampak je treba raziskati konkretni termin in na podlagi tega izbrati tista, ki jih je utemeljeno upoštevati. Primer trka dveh načel: načelo prednostnega domačega izraza pred tujim in načelo mednarodnosti (na primer sožitje : simbioza).

5.3 Terminološki dogovor

Terminologija se od splošnega besedišča razlikuje prav zaradi terminološkega dogovora. Pri tem ne gre za apriorno slovenjenje mednarodnih strokovnih izrazov, temveč multidisciplinarno sodelovanje posamezne stroke, ki ureja izrazje, in jezikoslovja, ki ob poimenovanju upošteva tudi splošna teoretična načela knjižnega jezika, jezikovnokulturna načela in zgodovinske posebnosti (Korošec, Leder-Mancini).

V strokah se o izrazih dogovarjajo, nič se ne bi smelo zgoditi po naključju. Prav zahteva po natančnosti omogoča delovanje terminološkega dogovora, zato se mora vsak, ki se priključi posamezni stroki, priključiti tudi dogovoru. Za dogovorjene in ustaljene strokovne izraze je treba imeti zelo dober razlog, da se poimenovanje spremeni.

V praksi pogosto ni lahko priti do terminološkega dogovora med strokovnjaki, saj je treba najti kompromis med različnimi mnenji in stališči o posameznih pojmi, hkrati pa mora biti izbrani termin ustrezen tudi z jezikovnega vidika. Če želimo uspešen terminološki dogovor, je treba določiti merila za izbiro najustrežnejšega termina. Pri tem uporabimo terminološka načela.

5.4 Nadomeščanje tujk s slovenskimi izrazi in prevzemanje tujejezičnih izrazov s prilagajanjem slovenskemu jezikovnemu izročilu

Prevzeti termini so:

- Citatni termini = beseda iz tujega jezika v izvorni obliki (*acquis*).
- Internacionalizmi = mednarodni izrazi (harmonizacija, koordinacija/usklajevanje).
- Opisni termini za težko prevedljive izraze, na primer *bank run* (= množični dvig bančnih vlog zaradi negotovih razmer na trgu/naval na banke), *gold-plating* (= čezmerno prenašanje), ali stvarnost, ki je v slovenščini ni (*policy officer*, ki ga v slovenskem sistemu javne uprave ni).

Načeloma velja, da imajo domači izrazi prednost pred tujimi.

Pregled del, ki jih objavljajo člani SAZU, kaže, da se število znanstvenih objav v slovenščini v zadnjih letih zmanjšuje, zlasti na področju naravoslovnih ved. Zato je vprašanje izgube nekaterih znanstvenih področij in razvoja slovenske terminologije pereče.

5.5 Odkloni od pravopisne norme v terminologiji

Načelo jezikovnosistemske ustreznosti pomeni predvsem zapis termina v skladu s pravopisno normo. Odkloni od pravopisne norme niso zaželeni, so redki, a obstajajo. Strokovni jezik in s tem terminologija se ne podrejata nujno pravilom splošnega jezika. To izjemoma velja tudi na ravni pravopisne norme v ožjem pomenu (pri izreki ali zapisu). Tak primer je stični vezaj, ki pod vplivom angleškega jezika v nekaterih terminih ne označuje prirednosti, temveč prostorskost ali zaporednost. Tak primer je na primer ojačevalnik šoba-zaslon, kjer gre za prostorski odnos, saj je zaslon nameščen pod šobo. Podobno velja za nekatere klasifikatorje (označevalnike), na primer starinsko. V SSKJ ima »pogrešek# klasifikator, v Terminološkem slovarju avtomatike pa je to strokovni izraz za razliko med izračunano, ocenjeno ali izmerjeno vrednostjo in dogovorjeno, predpisano ali teoretično pravilno vrednostjo. Podobno velja za izraz »predpostavka« v SSKJ in pravu.

5.6 Sinonimija v terminologiji

Sinonimi so besede in besedne zveze, ki so izrazno različne, pomensko podobne in zamenljive v besedilu. V terminologiji sinonimi niso zaželeni, ker zmanjšujejo možnost enopomenskega oziroma enoumnega sporazumevanja, z vidika učinkovitega sporazumevanja pa so nefunkcionalni. Kljub temu pa so dokaj pogosti – v tem primeru slovarji napotujejo na prednostni izraz. Splošni izrazi imajo več možnih pomenov, za termine pa se pričakuje, da natančno in nedvoumno izražajo določeno vsebino, kar se izraža z enopomenskostjo in izogibanjem večpomenskosti. Vzporedna poimenovanja za isti pojem so načelno nezaželena, ker vodijo v nejasnosti v strokovni komunikaciji.

Največji kazalnik normativnosti v slovarjih je način obravnave sinonimije, čeprav ji le redki terminološki slovarji v uvodu namenjajo posebno pozornost. Prav tako niso vsi terminološki slovarji eksplicitno opredeljeni kot normativni, so pa vsi predpisovalni, kar naj bi prispevalo k poenotenju rabe posameznih terminov. Večinoma namreč ob sinonimiji usmerjajo na priporočeni prednostni termin. Čeprav v terminologiji sinonimi niso zaželeni, pa niso redki oziroma so celo (pre)pogosti. Po terminološki teoriji naj bi namreč vsakemu pojmu posamezne stroke pripadalo le eno poimenovanje. Ideal vsake terminologije je enoumno izražanje, zato naj bi si terminologi prizadevali izključevati sinonimijo in zagotavljati monosimijo (enemu pojmu je pripisan samo en termin in obratno).

Kakor že poudarjeno, je terminološka stvarnost nekoliko drugačna od ideala, zato opisi terminoloških podatkov vsebujejo tudi sopomenke, čeprav je sinonimija pogostejša v splošnem kakor v strokovnem jeziku. V splošnem jeziku imajo sinonimi stilistično vlogo in bogatijo jezik ter prispevajo k njegovi živosti, kar pa ne velja za strokovni jezik, kjer lahko sinonimi povzročijo dvoumnost. Termini morajo biti semantično jasni (ne pa dvoumni), zato si je treba prizadevati za odstranitev sopomenk in zmanjšanje izraznega bogastva.

5.6.1 Terminološke variacije (več jezikovnih poimenovanj)

Mednarodni standard ISO 1087 pri definiciji termina navaja, da »termin lahko vsebuje simbole in ima variacije, na primer različice v zapisu«. Terminološka variacija je torej izraz, ki je pomensko in pojmovno soroden izvirnemu terminu. Je različica termina, ki pomeni njegovo preoblikovanje na oblikoslovni, skladenjski in pomenski ravni. Obstoj različic je nasprotje načela enoznačnosti, saj vzporedne ustreznice za isti pojem krhajo jasnost in enopomenskost v strokovnem izražanju.

5.7 Termini v splošnih slovarjih

Splošni slovarji vsebujejo veliko terminov z različnih strokovnih področij. Razlog, da se termin pojavi v splošnem slovarju, je njegovo pogosto pojavljanje v besedilih, ki imajo najširši krog naslovnikov. SSKJ primarno ni terminološki slovar, vendar vsebuje veliko terminov, največ s področja medicine (1793), botanike (1641) in tehnike (1513). Razlika je v naslovniku, tj. splošni uporabnik na eni strani in področni strokovnjak na drugi strani.

5.8 Odgovori na vprašanja pri ustvarjanju terminologije

V pomoč pri ustvarjanju terminologije so lahko naslednja vprašanja in odgovori:

1. Kaj storiti, kadar v slovenščini obstaja več izrazov za isti pojem (in morda tudi za isti izraz v tujem jeziku)? → Dosežemo terminološki dogovor ob nemehaničnem upoštevanju vseh načel.
2. Kaj storiti v primeru vrzeli v slovenskem besedišču? → Izogibamo se citatnim izrazom in kalkiranju (dobesednim prevodom) in ob upoštevanju terminoloških načel poiščemo ustreznico (domačo ali prevzeto) v slovenskem jeziku; v skrajnem primeru določimo opisno poimenovanje.
3. Kako najti kompromis med različnimi stališči ter mnenji jezikovne in druge, področne stroke? → Dosežemo terminološki dogovor.
4. Pogoji za spremembo že ustaljenega termina? → Izvede se terminološka intervencija.

6 Kontaktni podatki

Terminološka delovna skupina: terminologija.ju@gov.si

7 Priloge

Priloga 1: Seznam referenčnih terminoloških virov

8 Literatura in viri

Gajšek, N. (2022). Terminološka načela in praksa njihovega upoštevanja v terminografiji - predstavitev za Terminološko delovno skupino. Zapis sestanka 28. 2. 2022.